

Identitet og nasjonalisme – norsk identitets fortid, nåtid og fremtid

Ordet nasjonalisme stammer fra latinske «natio» som kan bety slekt eller fødsel, og kan forstås som både en følelse av tilhørighet mennesker kan ha og en politisk ideologi, disse to er like fullt knyttet tett opp mot hverandre, og begrepet brukes først og fremst om en politisk ideologi med utgangspunkt i at ethvert folk skal ha selvbestemmelse i sin egen stat.

Den tyske filosofen Johann Gottfried Herder¹ ansees av mange som far til om nasjonalismen. Herder var riktignok ikke den første til å omtale fenomenet, men regnes for å være den viktigste aktøren i utviklingen og utbredelsen av doktrinene som la grunnlaget for tankene om suverene nasjoner og individets identitet knyttet til nasjonen, tanker hvis spede fødsel ofte knyttes til den franske opplysningstiden og den tyske romantikken.

Selv om opplysningstiden, den tyske romantikken og Herder alle hører til slutten av 1700 – tallet, fikk nasjonalismen som en politisk massebevegelse fikk den først betydning på 1800 – tallet, i kjølevannet av de store revolusjoner og politiske omveltninger, da befolkningen begynte å kreve økt politisk medbestemmelse og avskaffelse av føydalismen. Økt industrialisering, geografisk mobilitet og utdanning førte til at folks tilknytning til lokalsamfunnene opphørte, og man begynte å søke etter et nytt fellesskap. Trangen til dette var ikke eksklusiv for individene, som søkte sikkerhet og identitetsfølelse, men også viktig for myndighetenes behov for å holde nasjonen samlet og sikre ro og trygghet, og følgelig ble ideen om en nasjonal identitet; et fellesskap hvor mange individer opplever at de har felles verdier, lover, en fellesskapsfølelse til hjemstedet og en felles historisk hukommelse².

Jeg har allerede nevnt Herder som en av de viktigste aktørene i utviklingen av nasjonalismen som en idé; hans teorier bygger på Montesquieus definisjon av nasjonal identitet som noe basert på kultursamhörighet, og kalles ofte tanken om en «objektiv-kulturell» og knyttes ofte til den franske revolusjonens likhetsidealer og ulike folkeslags individualitet. Herder mente at folkeslags lover og skikker vokser naturlig fram i det klimaet en bor under, og at det følgelig også oppstår en naturlig nasjonal identitet (dette er for øvrig også bakgrunnen for den moderne kulturrelativismen, som i dag er viktig for forståelsen av kulturelt mangfold, noe som kan virke paradoksalt når man ser på Herders tilknytning til den aggressive nasjonalismen). Herder redefinerte dermed nasjonalismen. Den «objektiv-kulturelle» nasjonalismen knyttes både til det jeg senere vil omtale som den franske nasjonalismen, men er i all hovedsak en teoretisk idé fremfor en praktisk, politisk bevegelse. Nasjonalismen som

NM hifi 2016: Gullmedalje - Kristine Sørheim, Hamar katedralskole

en bevegelse tar utgangspunkt i det man kaller en «subjektiv-politisk» nasjonal identitet, og orienterer seg rundt det praktiske i en nasjonsbygging³ og er den praksisen som har fått grobunn, og det vi gjerne forbinder med den politiske nasjonalismen – gjerne aggressiv og sterkt knyttet til staten. Den tyske nasjonalromantikken etter samlingen av Tyskland i 1870 var første gang denne subjektiv-politiske nasjonalismen ble politisk satt ut i live. I 1905, da nasjonen Norge som en egen stat skulle bygges, var det den tyske nasjonalismen man tok utgangspunkt i. Dette uttrykket for nasjonalisme refereres ofte til som den romantiske nasjonalismen. Denne retningen bunner i synet på mennesket som en del av et fellesskap, ett folk og kan gjerne sees som «historikerens nasjonalisme» fordi historikerne aktivt tar en rolle i prosessen om å skape en fellesskapsfølelse. Nasjonalstaten etter denne tyske modellen er altså fellesskaps – og ikke individbasert, slik man så at nasjonalismen som oppsto i Frankrike under opplysningstiden var. Den franske nasjonalismen ansees som nasjonalismen i sin nåværende forms spedte fødsel med en individbasert nasjonalisme videreført i den franske revolusjonen på slutten av 1700 – tallet.

Herder hevdet i sin teori at nasjoner og nasjonal identitet oppstår naturlig, som et alternativt «folkehjem» - en erstatning for fellesskapet. I boka *Nasjonalismens Spøkelse*⁴ hevder Hans Hauge⁵ derimot at nasjonen ble konstruert: de nasjonale verdiene ble skapt, men fremstilt som en essens – som om de alltid hadde eksistert. Han peker på hvordan den intellektuelle eliten på 1800-tallet gjorde mye for å “skape” nasjonen. Historikere skrev nasjonens historie, språkforskere standardiserte det nasjonale språket, og kunstnere og forfattere omfavnet det nasjonale i sine verk. Det var viktig å skape nasjoner for å få oppslutning om nasjonalismen, følgelig konkluderer Hauge med at «nasjonalismen skapte nasjonen, ikke omvendt». Denne forståelsen av nasjonalismen er definerende for den moderne tanken, og springer ut fra Ernst Gellner og Benedict Anderson, som mente at nasjonene er «forestilte fellesskap», konstruerte, fremfor organisk baserte. Vi har i dag altså til en viss grad gått vekk fra Herders teori om at nasjonen oppstår som noe naturlig.

Målet med å skape en nasjonal identitet, bunnet i trangen til å lage sterke nasjoner⁶; man ville samle mennesker rundt felles verdier i en egen stat. Argumentene for en nasjonalstat kan forenkles til det banale; et avgrenset område vil være lettere å styre for makthaverne, men også juridisk og politisk tryggere for sivilbefolkningen; følelsen av fellesskap vil være gunstig med tanke på produksjon og sikkerhet mot andre stater. Nasjonalstaten og nasjonalfølelsen defineres ikke bare utfra «felles verdier», men felles verdier vil alltid være ettertraktet for en nasjonalstat, fordi man alltid vil ønske å knytte en sterkere identitetsfølelse blant nasjonens

NM hifi 2016: Gullmedalje - Kristine Sørheim, Hamar katedralskole

borgere som en del av nasjonen. Disse verdiene kan være verdier til politiske idealer – felles historie, språk, etnisitet, religion, tradisjoner, opphavsmyster, skikker. Men det kan aldri være bare politiske eller bare kulturelle verdier. Avgrensningen av en nasjon har alltid både politiske og kulturelle elementer, grensene for en nasjon er altså mer enn bare noe geografisk bestemt.

Nasjonalismen som politisk bevegelse er i dag omstridt og ofte sterkt kritisert fordi den ofte tar form som ekstrem sjåvinisme. Til tross for at nasjonalismen som bevegelse historisk sett ikke har hatt en nødvendig tilknytning til den politiske aksen, men fungert som en frigjøringsbevegelse fra undertrykkende regimer og krav om nasjonalt selvstyre og demokrati, peker kritikerne på at nasjonalismen alltid vil gro ut i en sjåvinistisk form fordi den er implisitt ekskluderende og avgrensende; følgelig vil noen måtte falle utenfor fellesskapet. Selv om mange ser på nasjonalismen som en forutsetning for utvikling av moderne demokratier, fordi en selvstendig stat er avhengig av innbyggere som knytter sin identitet til nasjonen, og følgelig også vil handle til fordel for den, er det en kulturelt og etnisk ekskluderende nasjonalisme som igjen vokser i Europa i kjølevannet av økt innvandring og økonomiske kriser, og det er i hovedsak det jeg vil se når jeg i denne teksten skal belyse nasjonalismen som en politisk kraft og identitetsskaper, og påvirkning på norsk historie, identitetsskaping og nasjonalismens framvekst i Europa.

Norge ble en selvstendig nasjon i 1905, men allerede i 1814 da vi fikk vår egen grunnlov, begynte byggingen av nasjonen Norge slik vi kjenner den i dag. Jeg har allerede pekt på historikerens rolle i byggingen av nasjonalromantiske stater, og i kronikken *Historien som en destruktiv kraft*⁷ peker sosialantropologen Thomas Hylland Eriksen på nettopp historiens rolle som identitetsskaper, han tar utgangspunkt i Immanuel Wallersteins spissformulering av Kierkegaards påstand om at historien må leves forlengs, men alltid vil skrives baklengs; at historien ikke skapes av fortiden, men av nåtidens ønsker og behov. Eriksens poeng i kronikken er at man, når man skal presentere nasjonens historie, vil være selektive, og eksemplifiserer dette med «*Indiske politikere som ønsker å bygge sin karriere på hat mot muslimene, vil lete i arkivene og på utgravningsfeltene etter muslimske overgrep mot hinduer, og som man leter, finner man.*» Det er ikke nødvendigvis noen usannhet i vår forståelse av vår historie selv om den er selektivt utvalgt av historikere og politikere, men den er like fullt fragmentert og lite reflekterende.

NM hifi 2016: Gullmedalje - Kristine Sørheim, Hamar katedralskole

Nordmenns nasjonale identitet tar utgangspunkt i en historie som løfter fram maskuline, heroiske hendelser og personer (les: vikingtiden, en noe selektiv framstilling av krigshelter), bondekultur og samhold, og man har valgt å se bort fra det barbariske, voldelige og ekskluderende. Det er absolutt et viktig og effektivt virkemiddel fra myndighetenes side; nordmenn har jevnt over en sterk nasjonal identitet, og mange peker på at dette også er grunnen til at vi velvillige har bygd en velferdsstat. Samtidig, er det viktig å se historiens mangler; Norge er ikke eksklusivt bygd på samhold mellom by og land, vikingers heltemot og demokrati – å blindt tro på dette, og omfavne nasjonens historie, kan være fordummende og naivt; vi må våge å ha selvinnsikt til å forstå våre historiske feilgrep, slik at vi ikke hever oss moralsk over andre. *«Når historien brukes besvergende, og når politikere påberoper seg den som sannhetsvitne og moralsk rettleder, er det all grunn til å være på vakt.»* mener Eriksen.

At nordmenn er patriotiske er nærmest blitt en norm. Nasjonsbyggingen fra 1800 og 1900 – tallet skapte en nærmest paradisk tilknytning mellom nordmenn og «norsk kulturarv». Man snakker om «den norske kulturen» som noe unikt, og vi knytter identiteten vår til likhets – og frihetsprinsipper, brunost, bunad, det norske flagget, kongehuset, skiturer og påskefjellet. Nordmenn har mye å være stolte over; vi tilhører en nasjon med små økonomiske forskjeller, et trygt og sikkert samfunn, med høy arbeidsdeltagelse og lav kriminalitet. Like fullt, å knytte disse verdiene utelukkende til en etno-nasjonalisme⁸ og verdier eksklusivt knyttet til nasjonen Norge, kan være ekskluderende.

Innvandringsdebatten har lenge stått steilt mellom høyre – og venstresiden i Norge, og tok for alvor fart da flyktningkrisen for alvor ble en realitet i 2015; FN estimerer at rundt 59,5 millioner mennesker i dag er på flukt. Nærområdene til konfliktområdene har for lengst sprengt sin kapasitet, og FN maner om en internasjonal dugnad; her må alle bidra og ta imot, også de privilegerte landene fjernt fra de rammede områdene i Midtøsten og Afrika; også vi i Norge. Både i Europa og innad i de europeiske nasjonene, er det enorm splittelse. Ungarn, det første landet som for 26 år siden var de første til å rive ned muren, har bygd piggrådgerde mot menneskestrømmen fra sør. Landene i Øst-Europa har stengt grensene; de ønsker ikke nye landsmenn. I Tyskland, landet som med Angela Merkel gikk i bresjen for å åpne grensene, demonstrerer Pegida og andre nasjonalistiske bevegelser mot den liberale flyktningpolitikken, det dypt konservative og nasjonalistiske partiet Alternative Für Deutschland raser oppover på meningsmålingene, og myndighetene ble tvunget til å stramme inn innvandringspolitikken. Også Merkel grep til historien i sitt forsøk på å snu den høyreorienterte bølgen som skyller over Europa i forbindelse med flyktning – og migrasjonssituasjonen; hun argumenterte med at

NM hifi 2016: Gullmedalje - Kristine Sørheim, Hamar katedralskole

Vesten er bygd på kristne, humanistiske verdier, og at vi med disse verdiene som selve grunnlaget i vårt samfunn, ganske enkelt er moralsk pliktet til å åpne grensene. Men Merkels forsøk på å nå ut til Europas historiske samvittighet lyktes dårlig; en internasjonalbølge av patriotisme og nasjonalisme har endret det politiske klimaet i Vesten. Også innad i Norge raser konflikten om vårt internasjonale ansvar, allerede fra starten av ulmet høyresiden mot en internasjonal flyktningsdugnad, og da det viste seg at strømmen av mennesker ikke avtok etter et par måneder, heller tvert imot, eksploderte også debatten i Norge. Tendensene er de samme, dog noe mildere, som i resten av Europa; symboler og kulturell arv som flagget og den protestantiske kirke (i Norge) blir beslaglagt av en høyrepopulistisk bevegelse som visker ut det viktige skillet mellom nasjonal identitet og etnisk identitet når man snakker om «norsk». Den romantiske nasjonalismen blir aggressiv og politisk i møte, eller forventingen om et møte, med andre kulturer og etnisiteter.

Tidligere i teksten nevnte jeg at kritikerne at nasjonalismen peker på at teorien og bevegelsen er grunnleggende avgrensede. Historisk kan vi se at nasjonen som konsept bygger på avgrensningen mot «de andre». Dikotomisk tenkning er ikke udelt negativt; på mange måter er det kontrasten mellom «jeg» og «deg» eller «de andre», som skaper deg som menneske; du definerer deg selv utfra hvordan du oppfatter andre. Å skille mellom «oss» og «dem» er biologisk, hevder mange, det er uunngåelig fordi det bunnar i at vi er flokkdyr; at vi har et naturlig behov for en tilhørighet innad i en flokk eller gruppe. Uavhengig om man mener at dette har en evolusjonær forklaring eller ikke: «de andre» er også blitt politisk ladet. «Vi – og – dem» skaper både samhold og konflikt, men først og fremst er det polariserende fordi det ofte bærer med seg en tanke om «dem», «de andre», som moralsk underlegne. «Vi – og – dem» tendenserer også gjerne til å peke ut hele grupper, med andre ord; det bunnar i fordommer. Den franske feministen og filosofen Simone de Beauvoir analyserte tanken om «Den andre» som en underlegen, da hun i 1950 skrev «Det annet kjønn». Her beskrev hun hvordan kvinnen var blitt objektet – den andre -, mens mannen – den første – var subjektet, den handlende. Mye av den samme tankegangen finner vi i nasjonalismen, men her er det ofte en etnisk eller nasjonal identitet som skaper avstanden til «de andre», de underlegne. Nasjonalismen har omfavnet fenomenet; en kollektivering av individer annerledes enn dem som definerer dem, er gunstig når man ønsker å skape et fiendebilde.

Kent Andresen og Christian Tybring Gjedde, begge tidligere høyt profilerte FrP-politikere, tar utgangspunkt i «de andre» som et fiendebilde i kronikken *Drøm fra Disneyland*⁹: «[...] tusenvis nye nordmenn fra ulike kulturer og **ukulturer**¹⁰ hvert eneste år. [...] norskulturelle

NM hifi 2016: Gullmedalje - Kristine Sørheim, Hamar katedralskole

rømmer flere av Oslos bydeler, og etterlater seg enklaver hvor muslimsk enfold, dogmatisme og intoleranse får stadig sterkere grobunn.» Teksten stod på trykk i 2010, men temperaturen i innvandringsdebatten har ikke stilnet, og argumentene er de samme; en hevder at de heterogene samfunnene som oppstår når folk med annen kultur, religion og/eller etnisitet kommer til, fram til nå svært så homogene, Norge, fører til et destabilisert samfunn med mer uroligheter, mer kriminalitet. Andresen og Tybring Gjedde kaller andre (først fremst venstreorienterte) partiers liberale holdninger til innvandring for et kultursvik, og peker på den norske kulturen som «[...] *summen av det vi feirer på 17. mai: Felles land, historie, tradisjoner, språk, høytider, religionsbakgrunn, verdigrunnlag, kulturarv, lovverk, valuta, skikk og bruk, flagg, oppvekst, forsvar, nasjonalsang, kongehus, landslag og tusen andre små og store ting som utgjør et kulturfellesskap.*» Denne kulturen, hevder de, er nå truet av et mulig flerkulturelt samfunn, «*norsk kultur vil bli stadig mer marginalisert [...] vi tror ikke noe på flerkultur. Vi tror det er en drøm fra Disneyland. Rotløshet satt i system. Idiotti på lang sikt, og vi tror det kan komme til å rive landet vårt i filler.*»

Andresens og Tybring Gjeddes skrekkscenario er typisk for hvordan den høyrepopulistiske bevegelsen ser på det mulige møtet mellom det de definerer som sin nasjonale identitet med «de andres» identitet. Nå er det også verdt å nevne at den norske identiteten ikke er utelukkende objektiv. Mens Tybring Gjedde vil løfte fram den kristne troen som en viktig del av vår identitet, vil noen andre kanskje løfte fram en lite ortodoks tradisjon som en viktigere del av vår identitet. Også når man er enige om verdien, eks. åpenhet, kan to med samme nasjonale identitet være uenige; åpenhet i form av åpenhet til andres kultur, eller en åpenhet som potensielt er truet av andres kultur og derfor må vernes som eksklusiv? Til tross for at den politiske eliten i Norge har lagt ned mye ressurser i å bygge opp en felles identitet knyttet til vår historie, har også den subjektive tolkningen til den individuelle borger en viss påvirkningskraft. Ofte kan dette komme i konflikt, fordi selv den allerede selektive historien vi har blitt føret med kan tolkes og politiseres utfra individets ønsker.

Nasjonalistene og høyresiden¹¹, peker på at samfunn med etnisk og kulturelt mangfold er ustabile samfunn, dette har de også ofte rett i, men de glemmer også et annet, viktig aspekt ved disse ustabile samfunnene de peker på; de sosioøkonomiske forskjellene. Dette er noe venstresiden gjerne trekker fram; det er ikke etnisk heterogene samfunn som skaper konflikt, det er økonomisk ulikhet, uavhengig av vedkommende sin etnisitet. Etniske konflikter, hevder mange, oppstår fordi etniske grupper marginaliseres og presses ut av samfunnet – og om det er tilfellet, hjelper det lite med en restriktiv innvandringspolitikk.

NM hifi 2016: Gullmedalje - Kristine Sørheim, Hamar katedralskole

Nasjonal identitet forstås som en form for fellesskapsfølelse; til et hjemland/et territorium, til felles lover, felles økonomi, til felles historisk hukommelse, en felles offentlig kultur. På mange måter har den norske nasjonsbyggingen vært en suksesshistorie, Norges, riktignok ganske få, innbyggere ansees for å ha en sterk nasjonal identitet, en sterk fellesskapsfølelse, til tross for å være en ung nasjon. Dette har vært viktig i oppbygningen av ikke bare nasjonen som en internasjonal aktør, men også velferdsstaten – den nordiske modellen. Men vi er også et land med en nasjonal identitet som nærmer seg det parodiske i sin homogenitet; det blonde, det kristne, det blåøyde, det sterke har i stor grad fått definere et langstrakt land med få innbyggere. Dette har resultert i lite kulturell diversitet, og en langvarig ekskluderende «vi – og – dem» - politikk; sigøynere og romfolk, jøder, samer...

I en verden hvor globaliseringen visker ut landegrensene settes nye utfordringer på dagsorden. Når varer, tjenester, mennesker og kulturer forflytter seg i et større geografisk spekter enn noen gang før, utfordres tanken om «det norske» som noe eksklusivt forbeholdt de blonde vikingene med bunad. For mange er denne trusselen mot vår kultur noe utelukkende negativt, og de går i nasjonalismen, en politisk bevegelse som har vært nærmest død og begravet siden 2. verdenskrig, for å finne støtte for det mange kaller en etnosentrisk holdning til andre kulturer. Andre hevder nasjonalfølelsen som et utelukkende etnisk fenomen ikke er bærekraftig i en globalisert verden. Den norske identiteten må være progressiv; det er lite sannsynlig at vi, uavhengig av om vi ønsker det eller ikke, vil være en etnisk homogen nasjon i framtiden, og da må også den norske identiteten ta forbehold om dette. Kanskje må vi forkaste tankene om et «norsk utseende», en «norsk religion», og «norske symboler», og heller forsøke å skape en identitet rundt de verdiene vi anser som de aller viktigste i et velfungerende samfunn; demokrati, åpenhet og sosial likhet. Kanskje vil noe av det «urnorske» gå tapt i denne prosessen, men det er nå en gang slik at verden ikke er statisk. Lenge har vi basert vår nasjonale identitet på det fortærte; en historie, delvis konstruert etter egne behov, og nå er det på tide å se fremover. Nasjonalismen er lite progressiv, den er nostalgisk og tilbakeskuende, og i en verden i stadig utvikling, er ikke en antipressiv ideologi noe å ettertrakte.

NM hifi 2016: Gullmedalje - Kristine Sørheim, Hamar katedralskole

FOTNOTER

1. Johann Gottfried Herder, 1744-1803.
2. Denne definisjonen tar utgangspunkt i forskeren A.D. Smiths definisjon av nasjonal identitet som «*fellesskapsfølelsen til et hjemland/et territorium, felles lover, felles økonomi og felles historisk hukommelse. Herav også en felles offentlig kultur.*»
<https://no.wikipedia.org/wiki/Nasjonalisme>
3. Nasjonsbygging defineres som å dyrke frem en nasjonal identitet etter at staten er etablert.
4. Hauge, H. «Nasjonalismens Spøkelse», Forlaget Hovedland, 2008.
5. Hans Hauge er lektor ved Nordisk Institutt på Århus Universitet.
6. Gellner definerte en nasjon som «en gruppe mennesker som mener å ha felles verdier, og som ønsker en egen stat». FN definerer en nasjon som et område som har en permanent befolkning, et avgrenset territorium, en regjering/politisk makt med eksklusiv rett til å utøve makt, tvang og vold innenfor sitt territorium, og er i stand til å overholde internasjonale forpliktelser.
7. Thomas Hylland Eriksen, «Historien som en destruktiv kraft», Utdanningsdirektoratets hefte til eksamensforberedende 2014.
8. Etno-nasjonalisme er nasjonalisme som ideer knyttet til forestillingen om en nasjonal identitet.
9. Kent Andresen, Christian Tybring Gjedde, «Drøm fra Disneyland», 25.aug. 2010, Utdanningsdirektoratets hefte til eksamensforberedende 2014.
10. Min utheving.
11. Det er viktig å presisere at høyreorienterte og nasjonalistiske partier ikke nødvendigvis er det samme. Høyreorienterte partier, gjerne de liberale, er ofte i konflikt med nasjonalismens verdier.

LENKER

Hauge, H. «*Nasjonalismens Spøkelse*», Forlaget Hovedland, 2008.

NM hifi 2016: Gullmedalje - Kristine Sørheim, Hamar katedralskole

Eriksen, T. H., «*Historien som en destruktiv kraft*», Utdanningsdirektoratet hefte til eksamensforberedende 2014.

Andresen, K., Gjedde, C.T., «*Drøm fra Disneyland, 25.aug. 2010*», Utdanningsdirektoratets hefte til eksamensforberedende 2014.

<https://no.wikipedia.org/wiki/Nasjonalisme>

http://www.nrk.no/ytring/kva-er-det-norske_-1.8399473

<https://sverigesradio.se/sida/avsnitt/594151?programid=793>

<https://sverigesradio.se/sida/avsnitt/341023?programid=793>

<https://en.wikipedia.org/wiki/Agonism>

<https://www.uio.no/forskning/tverrfak/culcom/nyheter/2008/memory.html>

<http://www.uio.no/forskning/tverrfak/culcom/nyheter/2010/roething.html>

<https://no.wikipedia.org/wiki/Dikotomi>

<http://www.europas-historie.net/herder.htm>

<http://www.uio.no/forskning/tverrfak/culcom/nyheter/2006/herder.html>

<http://www.uio.no/studier/emner/hf/ilos/EXFAC03-EURA/h14/timeplan/exfactredje.pdf>

<https://snl.no/nasjonalisme>

lastet ned 25.04.16